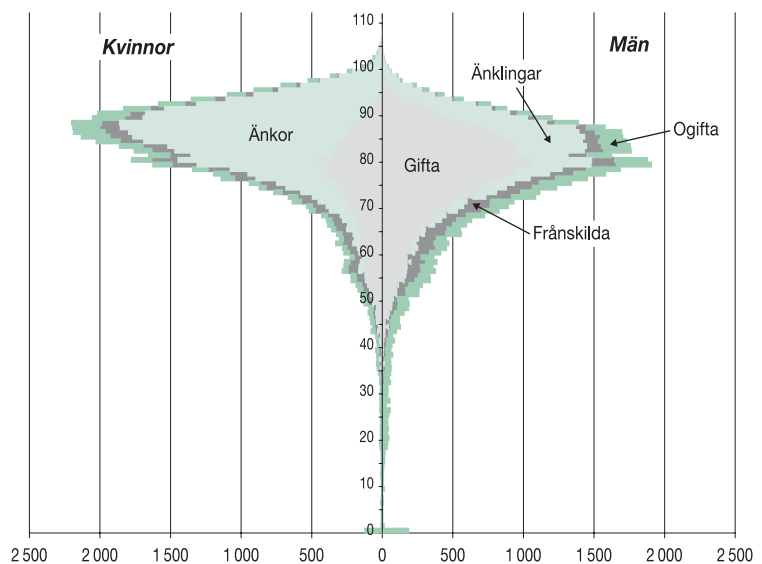

Ekonomisk standard för efterlevande

I serien RFV ANALYSERAR publicerar Riksförsäkringsverket sammanställningar av resultat av

- utrednings- och utvärderingsarbete

I huvudsak är det frågan om mera omfattande studier av olika försäkringsområden som genomförts på RFV:s initiativ.

Publikationerna i denna serie utarbetas av olika enheter inom Riksförsäkringsverket.

I vissa slag av rapporter i denna serie kan det förekomma uttalanden som pekar på behovet av nya eller ändrade författningsbestämmelser eller rekommendationer på något område. Med anledning av sådana uttalanden tar Riksförsäkringsverket sedan i särskild ordning upp frågan om att ge ut nya eller ändrade författningar och allmänna råd på området. Uttalanden i rapporterna har således ingen självständig ställning som går utöver innehållet i gällande författningar och allmänna råd.

Utgivare: Enheten för Analys

Upplysningar: Lena Lundkvist
Tel 08-786 94 87
Kristian Nyberg
Tel 08-786 91 76

Skriftserier som ges ut av Riksförsäkringsverket:

RFV Föreskriver (RFFS)	Författningar med bindande föreskrifter
RFV Rekommenderar (RAR)	Allmänna råd om tillämpningen av författningar
RFV Vägledning	Beskrivning av författningsbestämmelser, allmänna råd, förarbeten, rättspraxis, exempel och kommentarer
RFV Analyserar	Resultat av utrednings- och utvärderingsarbete
RFV Anser	Tolkningar av rättsläget, uttalande om verkets åsikt i olika frågor och framställningar till regeringen
RFV Informerar	Redovisning av statistik, upplysningar om regler, rutiner och praxis.
RFV Redovisar	Försäkringsanalyser och rapporter av mer begränsad omfattning.

Beställ hos: Riksförsäkringsverkets Kundtjänst Tfn 08-795 23 55

Fax 08-760 58 95

E-post: order@special.lagerhus.se eller på Internet www.rfv.se

Tryck: Sjuhäradsbygdens tryckeri 2003.

Förord

I samband med ett dödsfall av en familjeförsörjare förändras bland annat de ekonomiska villkoren för de efterlevande i hushållet. För att mildra de ekonomiska konsekvenserna finns det ett allmänt efterlevandeskydd inom socialförsäkringen och för de flesta även ett skydd genom avtalsförsäkringar. Därutöver är det möjligt att teckna privata försäkringar. År 2003 har reglerna för efterlevandeskyddet förändrats inom socialförsäkringen.

I denna rapport har Lena Lundkvist och Kristian Nyberg tagit fram mått och gjort beräkningar för att kunna studera hur den ekonomiska situationen förändras för de efterlevande i olika typer av hushåll som drabbats av ett dödsfall. Analysen bygger dels på aggregerad jämförande statistik från SCB, dels på ett flertal skapade typfall. Ole Settergren, utvärderingsavdelningen, har bidragit med många värdefulla idéer och synpunkter. Bilagan om socialförsäkringens efterlevandeskydd är skriven av Anna Samuelsson, pensionsavdelningen.

Stockholm i januari 2003

Rolf Lundgren
Chef för analysenheten

Innehåll

Sammanfattning	7
1 Beskrivning av efterlevandeskyddet	11
1.1 <i>Socialförsäkringens efterlevandeskydd</i>	11
1.1.1 Omställningspension/förlängd omställningspension	12
1.1.2 Garantipension till omställningspension och förlängd omställningspension...	12
1.1.3 Änkepension.....	12
1.1.4 Garantipension till änkepension	13
1.1.5 Barnpension	13
1.1.6 Efterlevandestöd till barn	13
1.2 <i>Premiepensionens efterlevandeskydd.....</i>	13
1.3 <i>Avtalsförsäkringarnas efterlevandeskydd och tjänstegruppliv.....</i>	14
2 Statistik om efterlevande och avlidna	16
2.1 <i>Befolkningsunderlaget.....</i>	16
2.2 <i>Vilka avlider?</i>	17
2.3 <i>Vilka är de efterlevande?</i>	17
3 Metoder för att mäta hur den ekonomiska standarden för efterlevande påverkas vid ett dödsfall	20
3.1 <i>Ekonomisk statistik – änkor/änklingar i jämförelse med övriga</i>	20
3.1.1 För- och nackdelar med måttet	22
3.2 <i>Beräkning av typfall</i>	23
3.2.1 Barnfamiljer	24
3.2.2 Medelålders par.....	28
3.2.3 Pensionärer.....	29
3.2.4 För- och nackdelar med måttet.....	36
Diskussion	37
Bilaga 1: Socialförsäkringens efterlevandeskydd.....	39
Bilaga 2: Beräkning av efterlevandeskydd för barnfamiljer	45
Bilaga 3: Beräkning av efterlevandeskydd för pensionärer	51
Bilaga 4: Beräkningar av typfallen för pensionärer	55

Sammanfattning

Regeringen gav i regleringsbrevet för budgetåret 2002 Riksförsäkringsverket (RFV) följande uppdrag:

RFV skall ta fram metoder för att mäta hur den ekonomiska standarden påverkas vid ett dödsfall samt redovisa beräkningar för detta. Därvid skall belysas hur ekonomin för efterlevande förändras vid dödsfallet och för tiden därefter.

Begreppet efterlevandeskydd används här för ersättningar som betalas ut till ett hushåll i vilket en av makarna av de sammanboende har avlidit. I beräkningarna ingår ersättningar både från socialförsäkringen och avtalsförsäkringar.

Nedan sammanfattas RFV:s två förslag till metoder för att mäta hur den ekonomiska standarden för efterlevande påverkas vid ett dödsfall samt resultat från beräkningarna.

A. Jämförande inkomststatistik

Det första måttet, som är jämförande inkomststatistik, innebär att inkomststandarderna i hushåll med ensamboende änkor/änklingar jämförs med inkomststandarderna för sammanboende respektive kategorin ogifta och skilda (övriga ensamboende). Uppgifterna för dessa jämförelser kommer från Statistiska Centralbyrån (SCB).

I tabellen nedan visas skillnaden i inkomststandard mellan ensamstående änkor/änklingar utan barn jämfört med dels övriga ensamstående utan barn dels sammanboende utan barn. Jämförelserna görs för olika åldersgrupper. Ett indexvärde under (över) 100 innebär att gruppen har en lägre (högre) median disponibel inkomst per konsumtionsenhet jämfört med ensamstående änka/änkling. Viktsystemet med konsumtionsenheter används för att kunna jämföra köpkraften i hushåll med olika sammansättning vad gäller antal och ålder på medlemmarna i hushållet.

Tabell 1 Index för disponibel inkomst, median, per konsumtionsenhet för olika åldersgrupper och hushållstyper

	<i>Ensamstående änka/änkling</i>	<i>Övriga ensamstående utan barn</i>	<i>Sammanboende utan barn</i>
18–64 år	100	82	115
65–74 år	100	99	121
75–år	100	100	109

Måttet visar att inom samma åldersklass har ensamstående änkor/änklingar en högre median disponibel inkomst än övriga ensamstående utan barn. Däremot har ensamstående änkor/änklingar lägre median disponibel inkomst än sammanboende utan barn.

Det här måttet ger en god bild av hur median inkomststandarden för hushåll som består av en änka/änkling har det i förhållande till hushåll som inte drabbats av något dödsfall. Däremot ger måttet ingen direkt information om hur inkomststandarden förändras vid tidpunkten för försäkringsfallet.

För att kunna studera hur inkomststandarden förändras för de efterlevande i ett enskilt hushåll vid ett dödsfall har även beräkningar för olika typfall genomförts.

B. Typfallsberäkningar

På många sätt är enkla typfallsberäkningar de mest belysande för hur inkomststandarden för efterlevande i hushållet kan komma att påverkas vid ett dödsfall.

I tabellen nedan sammanfattas resultatet av beräkningarna med denna metod. Tabellen visar hur stor den procentuella förändringen är, mätt som disponibel inkomst per konsumtionsenhet, då den ena maken avlider jämfört med när båda levde. Ett värde under 100 innebär att den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet minskar efter att den ena maken har avlidit och ett värde över 100 visas att den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet ökar.

Tabell 2 Sammanfattning av typfall, index för förändring av disponibel inkomst per konsumtionsenhet ett år efter dödsfallet i jämförelse med när båda lever

<i>Typfall</i>	<i>Båda lever</i>	<i>Mannen avlider</i>	<i>Kvinnan avlider</i>
Barnfamilj låg inkomst	100	147	141
Barnfamilj medelinkomst	100	127	147
Barnfamilj hög inkomst	100	113	133
Medelålders par med medelinkomster	100	77	94
Pensionär född 1915 låg inkomst	100	110	114
Pensionär född 1915 medelinkomst	100	107	114
Pensionär född 1915 hög inkomst	100	93	105
Pensionär född 1935 låg inkomst	100	109	115
Pensionär född 1935 medelinkomst	100	90	101
Pensionär född 1935 hög inkomst	100	84	98

Typfallsberäkningarna i denna rapport visar att den ekonomiska standarden för de efterlevande efter ett dödsfall, särskilt i en barnfamilj, i hög grad beror på vilken avtalsförsäkring den avlidne omfattas av. Alla typfallen i förvärvsarbetande åldrar antas omfattas av tjänstegrupplivförsäkring (TGL) som ger ett relativt stort engångsbelopp, till exempel tio basbelopp (379 000 kronor 2002) för en efterlevande med två barn. TGL har särskilt stor betydelse för låginkomsttagare och är en del av förklaringen till den högre disponibla inkomsten per konsumtionsenhet som framgår av tabellen.

Medelålders par utan barn under 18 år får omställningspension i tio månader efter dödsfallet. De låga index som visas ovan är beräknade efter det att omställningspensionen upphört.

En iakttagelse som gjorts vid dessa beräkningar är att i samtliga typfall så kommer omställningspensionen att betalas ut med garantinivån. För att få omställningspension över garantinivån behövs i princip ett intjänande över taket under hela livet.

För pensionärer finns inget lagstadgat efterlevandeskydd förutom änkepensionen, som endast betalas ut till kvinnor. Typfallsberäkningarna visar att bostadstillägget till pensionärer och lägre skatter till stor del kompenserar inkomstbortfallet när en person i pensionärshushållet avlider.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att:

- Det sammanlagda efterlevandeskyddet är starkast för barnfamiljer med småbarn.
- Par utan barn under 18 år har lågt offentligt efterlevandeskydd.
- Äldre änkor har bättre efterlevandeskydd än yngre.
- Änklingar över 65 har inget offentligt efterlevandeskydd. Trots det har änklingar högre disponibel inkomst än änkor beroende på att deras egna pension är högre.

1 Beskrivning av efterlevandeskyddet

De hushållstyper som omfattas av socialförsäkringens efterlevandeskydd är gifta och sammanboende med barn. Efterlevande gifta utan barn i skolåldern får endast omställningspension under tio månader. Ett mer omfattande och längre skydd ges till barnfamiljer. Så kallad barnpension betalas ut tills barnet slutat skolan och omställningspension till den efterlevande vuxne kan betalas ut tills det yngsta barnet fyllt 12 år. För pensionärer finns inget efterlevandeskydd förutom änkepension, som endast betalas ut till änkor och som långsamt håller på att avvecklas. Utbetalning av änkepensioner enligt nuvarande regler kommer dock att ha en inte obetydlig omfattning en bit in på 2030-talet, för några enstaka personer kan änkepension komma att utbetalas in på 2060-talet.

Barnfamiljer är den ekonomiskt mest utsatta gruppen efter ett dödsfall i familjen. Den vuxne efterlevande måste på sin inkomst inte bara försörja sig själv utan även barnen i familjen. Både socialförsäkringen och vissa avtalsförsäkringar har ett omfattande efterlevandeskydd för denna grupp som varar till dess barnen slutat skolan (18 eller 20 år).

I detta avsnitt beskrivs de olika formerna av lagstadgat efterlevandeskydd i socialförsäkringen. Vidare lämnas en kortfattad redogörelse för de olika efterlevandeskydd som ingår i de fyra största avtalsförsäkringsområdena. Utöver dessa former av efterlevandeskydd finns tjänstegrupplivförsäkring (TGL) samt privata försäkringar med betydande inslag av efterlevandeskydd. Därutöver finns vissa former av efterlevandeskydd knutna till olika produkter, till exempel så kallade låneskydd vid fastighetskrediter. I denna rapport behandlas det lagstadgade efterlevandeskyddet samt avtalsförsäkringarnas efterlevandeskydd inklusive TGL.

1.1 Socialförsäkringens efterlevandeskydd

Nedan följer en förenklad sammanfattning av socialförsäkringens efterlevandeskydd. En fullständig beskrivning finns i bilaga 1.

Från och med den 1 januari 2003 gäller nya bestämmelser för efterlevandepension. Efterlevandepension som grundar sig på dödsfall år 2003 eller senare kan betalas ut som omställningspension, förlängd omställningspension, änkepension och barnpension. Garantipension kan betalas ut som tillägg till eller ersättning för omställningspension och änkepension. Efterlevandestöd till barn kan betalas ut som tillägg till eller ersättning för barnpension.

1.1.1 Omställningspension/förlängd omställningspension

Omställningspension är en inkomstgrundade pension som kan betalas ut till en efterlevande kvinna eller man som inte har fyllt 65 år och som stadigvarande sammanbodde med sin maka eller make vid dödsfallet, samt som vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med barn under 18 år, som en eller båda makarna hade vårdnaden om, **eller** oavbrutet hade sammanbott med maken under en tid av minst fem år fram till dödsfallet. Omställningspension betalas ut under tio månader från dödsfallet. Förlängd omställningspension utbetalas efter det att rätten till omställningspension har upphört. För denna förmån krävs att den efterlevande uppfyller villkoren för rätt till omställningspension och har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 18 år som vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem. Förlängd omställningspension betalas ut under tolv månader om det finns barn under 18 år. Förmånen betalas dock alltid ut till och med att det yngsta barnet fyller 12 år.

1.1.2 Garantipension till omställningspension och förlängd omställningspension

Garantipension är ett grundskydd till vuxna efterlevande – en utfyllnadspension som betalas ut till den som har låg eller ingen inkomstgrundad efterlevandepension. Garantipensionen är 2,13 prisbasbelopp per år. För rätt till oavkortad garantipension krävs att den avlidne kan tillgodoräknas 40 år med försäkringstid. I annat fall minskas garantipensionen med en 40-del för varje år som saknas. Garantipensionen minskas med den omställningspension/förlängda omställningspension som betalas ut.

1.1.3 Änkepension

Änkepensionen enligt den nya lagstiftningen består av två delar. En del som motsvarar tilläggspension enligt lagen om allmän försäkring (AFL) i dess lydelse före 2003 och en del som är ett tillägg (90 %-tillägget) som ersätter det som före 2003 betalades ut som folkpension i 30-delar.

En kvinna född 1944 eller tidigare beviljas i första hand änkepension och garantipension till änkepension.

En kvinna född 1945 eller senare beviljas i första hand omställningspension och garantipension till omställningspension men kan också samtidigt erhålla änkepension om hon uppfyller villkoren för denna förmån.

För **kvinnor födda 1945 eller senare** beräknas änkepengen som om mannen hade avlidit 1989. Änkepengen beräknas således på mannens antal tillgodoräknade år med pensionspoäng till och med år 1989.

1.1.4 Garantipension till änkepeng

Garantipension är ett grundskydd till vuxna efterlevande – en utfyllnadspension som betalas ut till den som har låg eller ingen änkepeng. Grundförutsättningarna för rätt till garantipension är att änkan är född 1944 eller tidigare, inte har fyllt 65 år och är bosatt i Sverige. En änka född 1945 eller senare kan vid dödsfall 2003 eller senare inte beviljas garantipension till änkepeng. Garantipensionen är 2,13 prisbasbelopp per år.

1.1.5 Barnpension

Barnpension utbetalas till ett barn som inte har fyllt 18 år och vars ena eller båda föräldrar har avlidit. Efter fyllda 18 år kan barnet fortfarande vara berättigad till barnpension under förutsättning att barnet bedriver studier som berättigar till förlängt barnbidrag eller studiehjälp. Barnpengen kan då längst betalas ut till och med juni månad det år barnet fyller 20 år.

1.1.6 Efterlevandestöd till barn

Efterlevandestöd till barn är ett grundskydd till efterlevande barn – en utfyllnadspension som betalas ut till den som har låg eller ingen barnpension. Efterlevandestöd till barn är 40 procent av prisbasbeloppet per år. Efterlevandestödet till barn minskas med den barnpension som betalas ut. Har barnets båda föräldrar avlidit betalas efterlevandestöd ut till barn med 40 procent av prisbasbeloppet efter vardera föräldern.

1.2 Premiepensionens efterlevandeskydd

I premiepensionssystemet kan de försäkrade teckna ett efterlevandeskydd under pensionstiden som gör att pensionen betalas ut så länge någon av makarna/samborna lever, men den månatliga pensionen blir då lägre. Hur mycket lägre den månatliga pensionen blir beror i huvudsakligen på de försäkrades åldersskillnad.

1.3 Avtalsförsäkringarnas efterlevandeskydd och tjänstegruppliv

Inom varje avtalsområde finns avtalspensioner med efterlevandeskydd. Vanligen brukar 80–90 procent av arbetskraften anses omfattas av någon form av avtalsförsäkring. Utformningen skiljer sig mellan de olika avtalsområdena. Nedan ges en kortfattad beskrivning av efterlevandeskyddet i de vanligaste avtalsförsäkringarna.

I den så kallade ITP-planen som privatanställda tjänstemän omfattas av finns ett efterlevandeskydd som endast avser inkomster över taket i socialförsäkringen. Till exempel får en efterlevande make/maka utan barn 32,5 procent av den avlidnes årsinkomst mellan 7,5 och 20 prisbasbelopp och 16,25 procent av årsinkomsten mellan 20 och 30 prisbasbelopp.¹ Om den avlidne efterlämnar en änka/änkling och två barn får den efterlevande 48,5 procent av inkomsten mellan 7,5 och 20 prisbasbelopp och 24 procent av inkomsten mellan 20 och 30 prisbasbelopp. Barnstillägget betalas ut tills barnen är 20 år och familjepensionen till efterlevande maka/make betalas ut hela livet.

I de kommunal- och landstingsanställdas avtal (PFA98) finns ett efterlevandeskydd som ger en änka/änkling ungefär 15 procent av det de kallar årsmedelpoäng multiplicerat med prisbasbeloppet. Detta skall ge en ersättning motsvarande ungefär 15 procent av den avlidnes lön. Ersättningen betalas ut i fem år. Till barn betalas ungefär 10 procent av den avlidne förälderns inkomst ut, denna ersättning betalas ut så länge barnet får barnpension från socialförsäkringen.

I avtalet för statligt anställda (PA03) finns ett så kallat grundskydd till efterlevande på 1,2 prisbasbelopp per år. Dessutom finns ett utökat efterlevandeskydd för årsinkomster över 7,5 inkomstbasbelopp.² För årsinkomster mellan 7,5 och 20 inkomstbasbelopp är efterlevandeskyddet första året 45 procent av pensionsunderlaget (genomsnittlig lön de senaste fem åren) och de följande fem åren 30 procent av pensionsunderlaget. För årsinkomster mellan 20 och 30 inkomstbasbelopp är ersättningen 22,5 procent av pensionsunderlaget första året och 15 procent de följande fem åren. Arvsberättigade barn får dessutom en ersättning tills de fyller 20 år. Barnersättningen är 10 procent av årsinkomster under 7,5 inkomstbasbelopp, 25 procent av årsinkomster mellan

¹ Prisbasbeloppet för år 2002 är 37 900 kr. 7,5 prisbasbelopp motsvarar 284 250 kr, 20 prisbasbelopp motsvarar 758 000 kr och 30 prisbasbelopp motsvarar 1 137 000 kr.

² Inkomstbasbeloppet för år 2002 är 38 800 kr. 7,5 inkomstbasbelopp motsvarar 291 000 kr, 20 inkomstbasbelopp motsvarar 776 000 kr och 30 inkomstbasbelopp motsvarar 1 164 000 kr.

7,5 och 20 inkomstbasbelopp och 12,5 procent av årsinkomster mellan 20 och 30 inkomstbasbelopp. Ersättningen till maka/make betalas ut i sex år och till barnen tills de fyller 20 år.

I avtalspension för privatanställda arbetare (SAF-LO) ingår inget obligatoriskt efterlevandeskydd men det finns två typer av frivilligt efterlevandeskydd – återbetalningsskydd och familjeskydd. Återbetalningsskydd innebär att värdet av pensionssparandet vid dödsfallet utbetalas till de efterlevande i form av pension under fem år. Kostnaden för detta är att individen inte är med och delar på arvsvinsterna från övriga i försäkringskollektivet. Familjeskydd innebär att ett eller två basbelopp per år utbetalas till familjen under fem år. Kostnaden för detta är att premien som arbetsgivaren betalar till ålderspensionen minskar.

För att vara berättigad till efterlevandeersättningar i avtalsförsäkringarna finns olika krav på till exempel anställningstid, giftermålets längd, ålder vid äktenskapets ingående eller på att den försäkrade har barn tillsammans med den efterlevande.

Efterlevandeersättningar, både från avtalspensionen och socialförsäkringen, beskattas som inkomst men de är inte pensionsgrundande inkomster så det betalas därmed ingen allmän pensionsavgift (7 procent) på dessa inkomster.

Alla som arbetar på en arbetsplats med kollektivavtal är dessutom försäkrade i en tjänstegrupplivförsäkring (TGL). Denna innebär att efterlevande (make/maka, sambo, barn) får en ersättning beroende på den avlidnes ålder vid dödsfallet och eventuella barns ålder. Var den avlidna under 55 år betalas sex prisbasbelopp ut. Detta trappas ned med ett halvt prisbasbelopp för varje år fram till 64 år och mellan 64 och 70 år så utbetalas ett prisbasbelopp. Om den avlidna efterlämnar barn under 17 år så utbetalas alltid sex prisbasbelopp, varje barn under 17 år får dessutom två prisbasbelopp, barn mellan 17 och 20 år får ett prisbasbelopp. Ersättningen är en engångsutbetalning och är fri från inkomstskatt. Detta innebär att om en avliden är under 55 år och efterlämnar fru och två barn så utbetalas 10 prisbasbelopp, 379 000 kronor år 2002. Om den avlidnes arbetstid varit mindre än 16 timmar per vecka så minskas beloppen. Inom TGL finns också begravningshjälp om 0,5 prisbasbelopp (18 950 kronor år 2002)

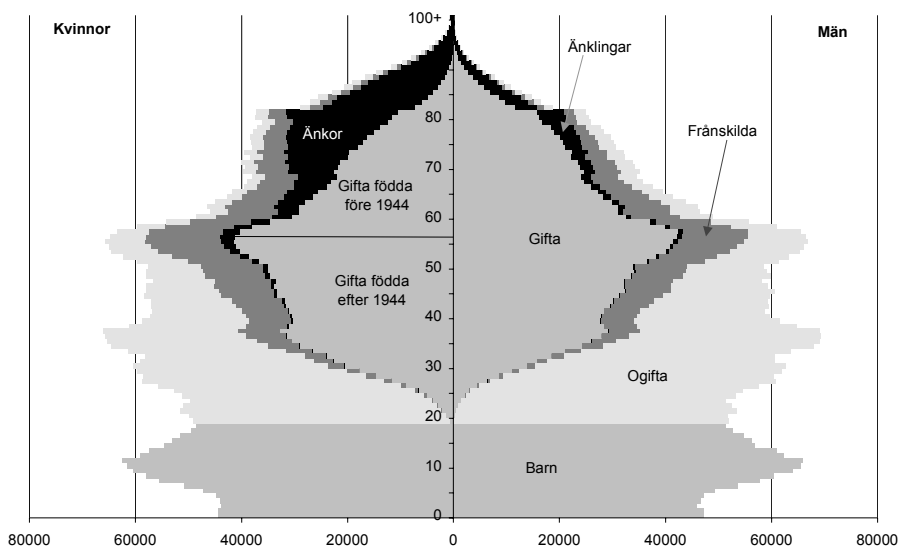
Alla som är anställda inom stat, kommun, landsting och alla som arbetar i privata företag med kollektivavtal omfattas av TGL. Företag utan kollektivanslutning kan dessutom teckna egna TGL-försäkringar för sina anställda. Om en försäkrad blir arbetslös eller är föräldraledig så gäller TGL i högst två år. Inom TGL finns även ett visst skydd om den anställdes make/maka avlider och han/hon inte omfattas av TGL.

2 Statistik om efterlevande och avlidna

2.1 Befolkningsunderlaget

De som omfattas av det offentliga efterlevandeskyddet är barn under 18 år, gifter och sammanboende som har, har haft eller väntar barn med den avlidna. I den officiella statistiken redovisas endast civilstånd varför de sammanboende med barn inte kunnat redovisas. Nedan visas en befolkningspyramid för Sverige år 2001 uppdelad på civilstånd.

Diagram 1 Befolkning 2001-12-31 efter civilstånd

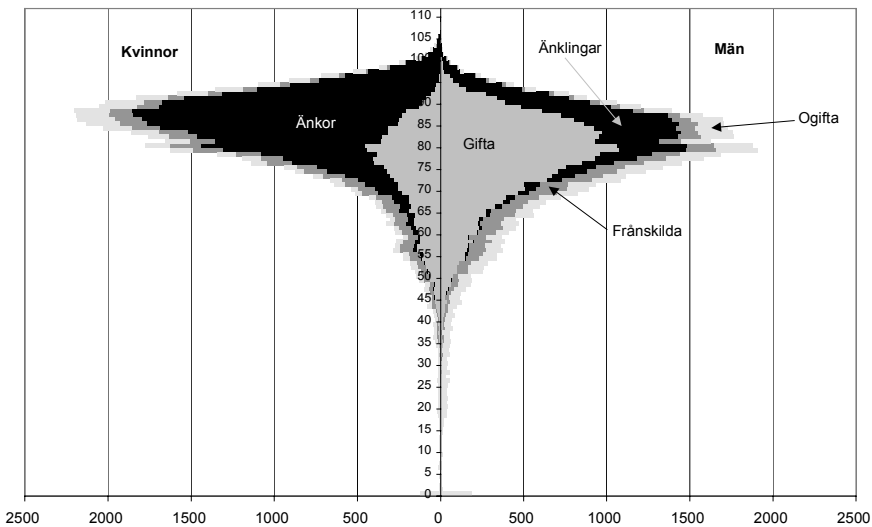
I pyramiden visas hur många som omfattas av socialförsäkringens efterlevandeskydd, förutom sammanboende med barn. Det finns 1 938 000 barn under 18 år. Dessa finns i omkring en miljon hushåll. I huvudsak är det änkor som är födda före 1944 eller tidigare som kan få änkepension om de var gifter 1989. Det finns ungefär 645 000 gifter kvinnor födda före 1944, men hur många av dessa som var gifter 1989 finns ingen uppgift om. År 2001 fanns i Sverige 2,3 miljoner gifter personer under 65 år som tillhörde det försäkrade kollektivet, dessutom fanns det sambor med barn, som ej syns i den officiella statistiken och som omfattas av socialförsäkringens efterlevandeskydd.

I ålderspyramiden ovan syns tydligt att antalet änkor i äldre åldrar kraftigt överstiger antalet änklingar. I åldersgruppen över 65 år går det fyra änkor på varje änklings.

2.2 Vilka avlider?

Nedan redovisas en ålderspyramid på de som avled år 2000 uppdelat på civilstånd och kön. I diagrammet framgår bland annat att kvinnor avlider i högre åldrar än män. Noterbart är också att majoriteten av männen avlider som gifta medan de flesta kvinnorna avlider som änkor. Detta beror delvis på att kvinnor lever längre än män, delvis på att män i genomsnitt är några år äldre än sin fru.

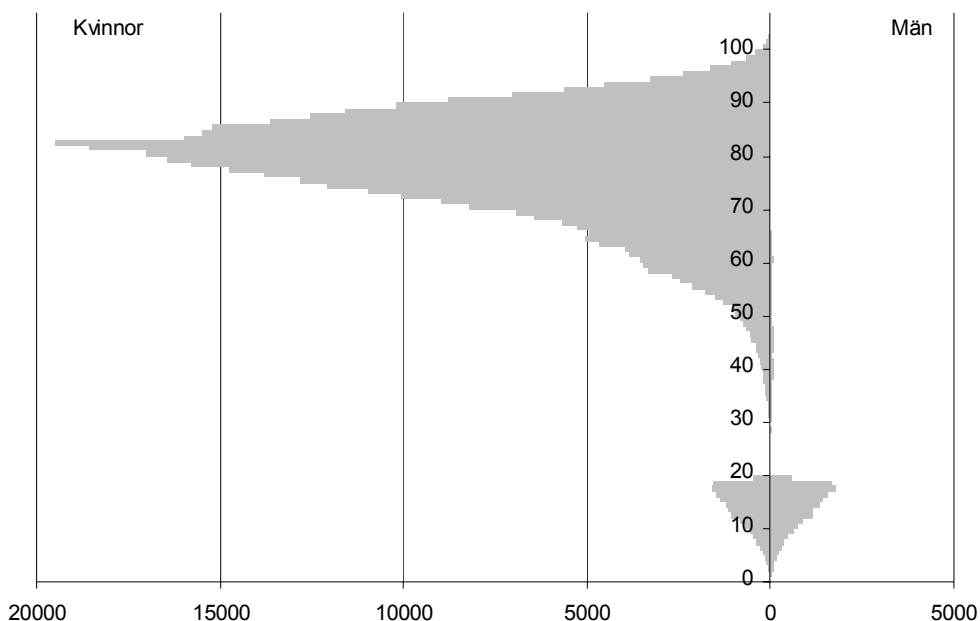
Diagram 2 Avlidna 2001 efter civilstånd

2.3 Vilka är de efterlevande?

Diagrammet nedan visar tydlig hur dominerande kvinnorna är bland dem som får efterlevandepension från socialförsäkringen. I åldrar över 65 år finns ingen ersättning till änklingar. För åldrar mellan 20 och 65 år är också kvinnor dominerande. Detta beror på att det finns nästan 45 000 kvinnor under 65 år som får änkepension. Föga överraskande är könsfördelningen för de efterlevande barnen jämn.

Diagram 3 Ålderspyramid på de som i augusti 2002 får någon form av efterlevandepension

Tabell 3 Antal personer som i augusti 2002 erhöll efterlevandepension

<i>Typ av efterlevandepension</i>	<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>	<i>Totalt</i>
Änkepension	384 171	–	384 171
Barnpension	13 456	14 452	27 908
Omställningspension	724	548	1 272
Förlängd omställningspension	2 320	965	3 285
Särskild efterlevandepension	71	14	85

Den dominerande formen av efterlevandepensionen är änkepension. I augusti 2002 var det drygt 384 000 kvinnor som fick denna förmån. Änkepension utges i huvudsak bara till kvinnor födda före 1944 och som var gifta i december 1989. Detta innebär att antalet som omfattas av denna försäkring minskar med tiden. Under de senaste tre åren har antalet kvinnor med änkepension minskat med 11 800, en minskning med cirka tre procent. Barnpension är både antalsmässigt och kostnadsmässigt det näst största efterlevandestödet. Knappt 28 000 är berättigade till barnpension.

Tabell 4 Medelbelopp (kronor) per månad för olika typer av efterlevandepension i augusti 2002

<i>Typ av efterlevandepension</i>	<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>	<i>Totalt</i>
Änkepension	2 848	–	2 848
Barnpension	2 685	2 681	2 683
Omställningspension	5 826	5 075	5 502
Förlängd omställningspension	4 320	3 964	4 215
Särskild efterlevandepension ³	4 115	3 891	4 075

Tabell 5 Socialförsäkringens utgifter för efterlevandepension i augusti 2002 i miljoner kronor⁴

<i>Typ av efterlevandepension</i>	<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>	<i>Totalt</i>	<i>Årsbelopp⁵</i>
Änkepension	1 094,0	–	1 094,0	13 128,0
Barnpension	36,1	38,7	74,9	898,8
Omställningspension	4,2	2,8	7,0	84,0
Förlängd omställningspension	10,0	3,8	13,8	165,6
Särskild efterlevandepension	0,3	0,1	0,3	3,6
Summa	1 144,6	45,4	1 190,0	14 280,0

³ Medelbelopp för de med hel särskild efterlevandepension (det finns 18 personer med $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ särskild efterlevandepension).

⁴ Retroaktiva utbetalningar ingår ej, påverkar främst omställningspensionen och till viss del barnpensionen.

⁵ Här är årsbeloppet beräknat som 12 gånger månadsbeloppet i augusti.

3 Metoder för att mäta hur den ekonomiska standarden för efterlevande påverkas vid ett dödsfall

Nedan beskrivs de två typer av mått som RFV föreslår.

3.1 Ekonomisk statistik – änkor/änklingar i jämförelse med övriga

SCB har på uppdrag av RFV tagit fram en tidsserie över den disponibla inkomsten⁶ per så kallad konsumtionsenhet för änkor/änklingar jämfört med övriga på samma sätt som i ”inkomstfördelningsundersökningen 2000”⁷. Uppgifterna bygger på data från den så kallade HEK:en⁸.

För att kunna jämföra disponibel inkomst och ekonomisk köpkraft mellan olika typer av hushåll utnyttjas ett viktsystem som bygger på att konsumtionen är relaterad till hushållets sammansättning när det gäller antal hushållsmedlemmar och deras ålder. Den disponibla inkomsten divideras med en särskild konsumtionsvikt (konsumtionsenhet, k.e.) som gäller för olika hushållsmedlemmar:

Första vuxen	1,16
Sammanboende person 2	0,76
Övriga personer 18– år	0,96
Barn 11–17 år	0,76
Barn 4–10 år	0,66
Barn 0–3 år	0,56

Nedan redovisas resultatet som index för respektive år för olika hushållstyper. Inkomststandarden för ensamstående änka/änkling jämförs med övriga ensamstående och sammanboende varje år.

⁶ Disponibel inkomst är summan av alla skattepliktiga och skattefria inkomster minus skatt och övriga så kallade negativa transfereringar.

⁷ Inkomstfördelningsundersökningen He 21 SM 0201.

⁸ Hushållens inkomstundersökning, bygger på ett urval av 15 000 hushåll, för mer information se He 21 SM 0201.

Observera att antalet i urvalet med ”ensamstående änka/änkling i hushåll med barn 0–17 år ” är **mycket litet och osäkerheten är därmed stor**.

Tabell 6 Jämförelse av änkors/änklingars inkomst relativt liknande hushållstyper (index=100 varje år)

		1996	1997	1998	1999	2000
18–64 år utan barn	Ensamstående änka/änkling	100	100	100	100	100
	Övriga ensamstående	79	75	76	86	85
	Sammanboende	107	100	106	117	117
65–74 år utan barn	Ensamstående änka/änkling	100	100	100	100	100
	Övriga ensamstående	103	94	96	103	99
	Sammanboende	120	115	117	125	127
75– år utan barn	Ensamstående änka/änkling	100	100	100	100	100
	Övriga ensamstående	98	100	99	101	100
	Sammanboende	111	111	113	110	110
Hushåll med barn 0–17 år	Ensamstående änka/änkling⁹	100	100	100	100	100
	Övriga ensamstående	80	65	100	74	66
	Sammanboende	94	79	124	91	85
Hushåll utan barn ensamstående	Ensamstående änka/änkling	100	100	100	100	100
	Övriga ensamstående	95	93	91	94	102
	Sammanboende	125	118	120	120	135
Samtliga hushåll	Ensamstående änka/änkling	100	100	100	100	100
	Övriga ensamstående	109	111	109	112	116
	Sammanboende	123	126	128	130	137

⁹ Mycket litet urval.

Av tabellen framgår att ensamstående änka/änkling i många fall har högre disponibel inkomst per konsumtionsenhet än övriga ensamboende i samma hushållstyp. Sammanboende har högre medianinkomst per konsumtionsenhet än ensamboende i såväl kategorin änka/änkling som övriga.

Inom gruppen samtliga hushåll har övriga ensamstående högre disponibel inkomst än ensamstående änka/änkling. Samtidigt har änka/änkling högre disponibel inkomst än övriga ensamstående i samtliga delgrupper. Detta beror på att ”övriga” till största delen består av ”18–64 år utan barn” med en hög disponibel inkomst, medan ”änkor/änklingar” till största delen består av ”75–år utan barn” med en lägre disponibel inkomst.

Orsakerna till att änkor/änklingar har högre inkomststandard per konsumtionsenhet än övriga har inte närmare undersökts. Sannolikt är dock att förhållandet förklaras av de olika försäkringsersättningar dessa grupper erhåller. Änkor/änklingar har tidigare tillhört gruppen sammanboende, de har – om de som gifta hade i genomsnitt samma inkomststandard som alla sammanboende – fått en i genomsnitt över tiden sämre inkomststandard som änka/änkling. Det är dock angeläget att understryka att dessa observationer inte berör frågan om hur de efterlevandes inkomstförhållanden påverkats av dödsfallet. Denna fråga berörs i avsnitt 3.2. En annan förklaring är att i åldern 16–64 år så är änkor/änklingar i genomsnitt äldre än ogifta och har därmed en högre inkomst.

3.1.1 För- och nackdelar med måttet

Måttet ger en god bild av hur median inkomststandarden för hushåll som består av en änka/änkling, har det i förhållande till hushåll som inte drabbats av något dödsfall. Måttet ger däremot ingen direkt information om hur inkomststandarden förändras vid tidpunkten för försäkringsfallet. Måttet ger inte heller information om hur inkomststandarden förändras från det att försäkringsfallet inträffar till det att änkan/änklingen avlider, gifter om sig eller på annat sätt förändrar sin hushållssammansättning. Det ger däremot en uppfattning om de drabbades genomsnittliga inkomststandard under hela deras livstid som änka/änkling. Ännu en nackdel med måttet är att det inte ger någon uppfattning om spridningen i inkomststandard för hushållen. Med utgångspunkt från SCB:s material går dock sådana mått att konstruera.

3.2 Beräkning av typfall

De ekonomiska följderna för en familj där en av de vuxna i hushållet avlider beskrivs här i några typfall. Det som jämförs är hushållets ekonomi ett år efter det att kvinnan respektive mannen avlidit jämfört med förhållandet då båda lever. Typfallen är:

- tre barnfamiljer, med låg, medel respektive hög inkomst¹⁰. Alla familjer har två barn, fem och sju år gamla
- ett medelålders par (utan hemmaboende barn) och
- nio olika pensionärspar där åldrar och inkomster¹¹ varierats.

Alla beräkningar har gjorts med de regler för ersättning till efterlevande som gäller från och med 2003-01-01. Övriga förutsättningar är 2002 års, till exempel har 2002 års skattetablell (tabell 32) använts, detta har medfört att pensionärernas inkomster inte har förändrats till det nya systemet utan särskilt grundavdrag för pensionärer. Reglerna för bostadsstöd till pensionärer är de som gäller 2002. Alla belopp är 2002 års, t.ex. är lönerna indexerade till 2002 års priser och basbeloppet för år 2002 har använts i beräkningarna.

Den ersättning som faller ut från tjänstegrupplivförsäkringen (TGL) har räknats om till en tioårig annuitet¹². Det kan ifrågasättas om detta är det mest lämpliga förfarandet. Ersättningen från TGL kan till exempel användas till att betala av eventuella bostadslån för att sänka boendekostnaden. Det kan också tänkas att hela eller delar av beloppet konsumeras under kort tid. Skatten för TGL beräknas utifrån de ränteinkomster som uppkommer. I bilaga 2 finns beräkningarna utförligare beskrivna.

Det har antagits att ingen har någon form av privat livförsäkring.

Här har använts samma mått för konsumtionsenheter (k.e.) som i avsnitt 3.2. Man kan fråga sig om detta är lämpligt. Om en vuxen person i hushållet avlider så minskar självfallet antalet konsumtionsenheter, men vill resterande hushåll bo kvar i samma boende som före dödsfallet så borde vikterna för

¹⁰ Individernas inkomster är hämtade från SCB:s statistik för år 2000 och indexerade med inkomstindex till år 2003.

¹¹ Pensionärernas inkomster är hämtade från utbetalda pensioner i december 2001.

¹² Om K är kapitalet, n antal år, c årliga beloppet och r räntan så erhålls c ur

$$\text{formeln: } K = \sum_{i=1}^n cr^{-i} . \text{ Räntan antas vara 3 procent.}$$

konsumtionsenheterna förändras. Samtidigt kan man påpeka att om familjen bor kvar i samma boende så har familjens boendestandard förbättrats efter dödsfallet.

3.2.1 Barnfamiljer

Som exempel räknas på tre olika barnfamiljer, som alla har två barn, fem och sju år gamla. Det första exemplet är en familj med låga inkomster¹³, kvinnan är anställd inom handeln och mannen är arbetslös byggnadsarbetare. Kvinnan har avtalsförsäkring inom LO-SAF (privatanställd arbetare) utan efterlevandeskydd och mannen är arbetslös och således utan avtalsförsäkring men omfattas av tjänstegrupplivförsäkringen eftersom denna gäller upp till två år efter uppsägningen.

Tabell 7 Barnfamilj med låga inkomster, månadsbelopp kronor

	<i>Båda lever</i>	<i>Mannen avlider</i>	<i>Kvinnan avlider</i>
Lön Man	13 430	0	13 430
Lön Kvinna	14 484	14 484	0
Barnbidrag	1 900	1 900	1 900
Omställningspension		6 727	6 727
Barnpension		4 506	4 078
Efterlevandeskydd från avtalsförsäkring		0	0
TGL		3 702	3 702
Skatt lön+pensioner	8 347	6 742	6 344
Skatt TGL		284	284
Disponibel inkomst	21 467	24 293	23 210
Disponibel inkomst per k.e.	6 626	9 795	9 359

¹³ Kvinnans inkomst är nedre kvartilen för en privatanställd försäljare inom detaljhandeln (88 kr/tim 2001) och mannens är 80 procent av nedre kvartilen för en privatanställd byggnadshantverkare (102 kr/tim 2001) enligt SCB:s databas.

I detta fall är disponibel inkomst per konsumtionsenhet högre efter det att den ena maken avlidit. Detta beror på att efterlevandeskyddet tillsammans med tjänstegrupplivsersättningen (TGL) är av samma storleksordning som inkomsterna och dessa beskattas lägre. En del av barnpensionerna är skattefria och eftersom efterlevandepensionerna inte är pensionsgrundande betalas ingen pensionsavgift på dessa inkomster.

När det yngsta barnet fyllt 12 år, dvs. efter sju år i detta fall, minskar barnpensionerna. Om mannen avlider minskar barnpensionerna till 1 877 kr/barn, totalt 3 755 kr och om kvinnan avlider minskar barnpensionerna till 1 699 kr/barn, totalt 3 398 kr. Omställningspensionen upphör när yngsta barnet fyller 12 år. När det yngsta barnet fyllt 18 år (eller slutat gymnasieskolan) upphör det offentliga efterlevandestödet helt.

I det andra exemplet används en familj med medelinkomster¹⁴. Kvinnan är kommunalanställd förskolelärare och mannen privatanställd byggnadsarbetare. Kvinnan har avtalsförsäkring inom PFA98 och mannen har inget efterlevandeskydd.

¹⁴ Kvinnans inkomst är medianlönen för kommunalanställda förskolelärare och fritidspedagoger (17 700 kr/mån 2001) och mannens inkomst är medianlönen för en byggnads- och anläggningsarbetare (126,6 kr/tim 2001) enligt SCB:s databas.

Tabell 8 Barnfamilj med medelinkomster, månadsbelopp i kronor

	<i>Båda lever</i>	<i>Mannen avlider</i>	<i>Kvinnan avlider</i>
Lön Man	20 985	0	20 985
Lön Kvinna	18 208	18 208	0
Barnbidrag	1 900	1 900	1 900
Omställningspension		6 727	6 727
Barnpension		6 194	5 291
Efterlevandeskydd från avtalsförsäkring		0	6 373
TGL		3 702	3 702
Skatt lön+pensioner	12 456	8 621	12 457
Skatt TGL		284	284
Disponibel inkomst	28 637	27 826	32 237
Disponibel inkomst per k.e.	8 839	11 120	12 999

I detta exempel minskar de disponibla inkomsterna efter det att mannen avlidit, men ökar efter det att kvinnan avlidit. I detta fall har kvinnan ett efterlevandeskydd i avtalsförsäkringen som tillsammans med efterlevandeskyddet i socialförsäkringen kompenserar större delen av inkomstbortfallet. Inkomsterna per konsumtionsenhet ökar i båda fallen. Även här minskas inkomsterna då det yngsta barnet fyllt 12 år. I detta fall minskar barnpensionerna till 2 581 kr/barn (5 162 kr) när mannen avlider och 2 205 kr/barn (4 410 kr) när kvinnan avlider. Avtalspensionen efter kvinnan betalas ut i fem år. Efter sju år, då avtalspensionen till efterlevande upphört och barnpensionerna minskat men barnpensionen i avtalsförsäkringen är kvar, kommer den disponibla inkomsten att minska. Om kvinnan avlider blir då den disponibla inkomsten 30 314 kr, en minskning med knappt 2 000 kr.

I det tredje exemplet har barnfamiljen höga inkomster¹⁵. Kvinnan är kommunalanställd gymnasielärare, med pensionsavtal PFA98 och mannen privatanställd ingenjör med ITP.

¹⁵ Kvinnans inkomst är övre kvartilen för en kommunalanställd gymnasielärare allmänna ämnen (24 700 kr/mån 2001) och mannens inkomst är övre kvartilen för privatanställda civilingenjörer, arkitekter m.m. (37 000 kr/mån 2001) enligt SCB:s databas.

Tabell 9 Barnfamilj med höga inkomster, månadsbelopp i kronor

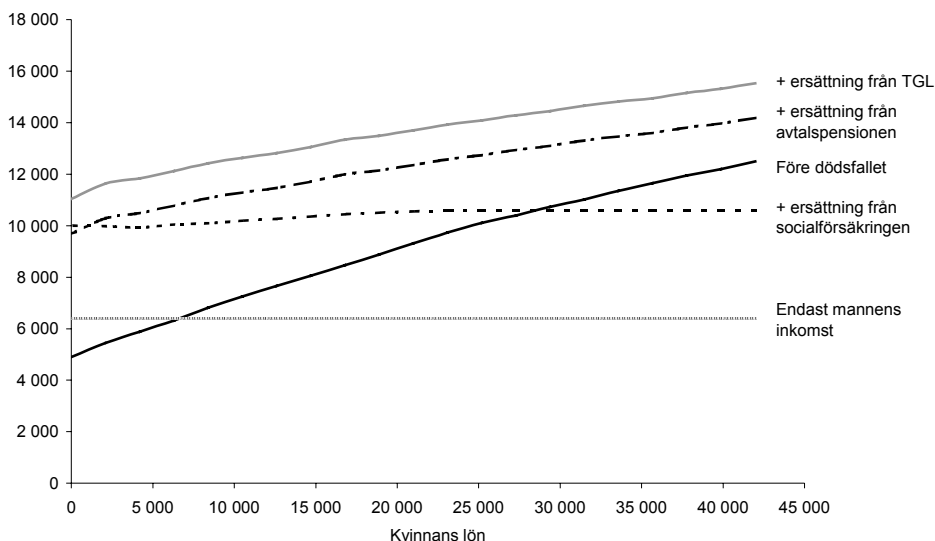
	<i>Båda lever</i>	<i>Mannen avlider</i>	<i>Kvinnan avlider</i>
Lön Man	38 061	0	38 061
Lön Kvinna	25 408	25 408	0
Barnbidrag	1 900	1 900	1 900
Omställningspension		6 727	6 727
Barnpension		7 045	6 540
Efterlevandeskydd från avtalsförsäkring		7 827	9 286
TGL		3 702	3 702
Skatt lön+pensioner	23 662	16 013	23 432
Skatt TGL		284	284
Disponibel inkomst	41 708	36 313	42 500
Disponibel inkomst per k.e.	12 873	14 642	17 137

Liksom för medelinkomsttagarna innebär dödsfallet att den disponibla inkomsten ökar då kvinnan avlider och minskar då mannen avlider. I det fall mannen avlider har kvinnan ett starkt skydd genom hans avtalsförsäkring ITP, som har ett omfattande livsvarigt skydd för inkomster över taket. I det fall kvinnan avlider så betalas efterlevandeskyddet till maken i hennes avtalsförsäkring ut i fem år, medan efterlevandeskyddet till barnen betalas ut tills barnen slutar skolan. På samma sätt som för de andra typfallen så minskar det offentliga efterlevandeskyddet när det yngsta barnet fyller 12 år och det försvinner helt när barnen slutat skolan. Efter sju år minskar barnpensionerna och efterlevandeskyddet till maken från kvinnans avtalspension har helt upphört. För den efterlevande mannen minskar hushållets disponibla inkomst med 1 518 kronor till 35 590 kr. För den efterlevande kvinnans hushåll sker ingen större förändring av inkomsterna, barnpensionerna minskar med 588 kr/barn och detta medför att den disponibla inkomsten minskar med drygt 500 kr.

Hur relationen mellan makarnas inkomster påverkar resultatet visas nedan. Här har beräkningar gjorts med samma typfall som barnfamiljen med medelinkomster, när kvinnan avlider. Mannens lön är 20 985 kronor/månad, de har två barn och kvinnan är kommunalanställd. Den enda skillnaden är att här har kvinnans inkomst varierats från 0 till 42 000 kronor per månad. I diagrammet nedan visas disponibel inkomst per konsumtionsenhet och månad. Det helldragna svarta strecket är inkomststandarden före kvinnans dödsfall. Övriga

streck visar inkomststandarden dels utan något efterlevandeskydd och dels efter det att olika efterlevandeskydd lagts på – socialförsäkringen, avtalspensionen och TGL.

Diagram 4 Disponibel inkomst per konsumtionsenhet och månad som funktion av kvinnans lön, då kvinnan avlider

I det fall kvinnan haft en låg inkomst förbättras standarden efter dödsfallet med ersättningen enbart från socialförsäkringen. Detta beror på att grundskyddet är stort. Tillsammans med ersättningen från avtalspensionen och TGL får den efterlevande familjen en högre standard efter dödsfallet om kvinnans lön var lägre eller i nivå än med mans lön.

3.2.2 Medelålders par

Typfallet här är ett medelålders par (ålder: 58 år 2003) med samma inkomster och yrken som barnfamiljen med medelinkomster. Skillnaden är att barnen är vuxna och har flyttat hemifrån.

Tabell 10 Medelålders par med medelinkomster, månadsbelopp i kronor

	<i>båda lever</i>	<i>Direkt efter dödsfall</i>		<i>Efter ett år</i>	
		<i>mannen avlider</i>	<i>kvinnan avlider</i>	<i>mannen avlider</i>	<i>kvinnan avlider</i>
Man, lön	20 985		20 985		20 985
Kvinna, lön	18 208	18 208		18 208	
TGL		1 481	1 481	1 481	1 481
Avtalsförsäkring make/maka			2 731		2 731
Omställningspension		6 727	6 727		
Skatt Man	6 687		11 129		8 321
Skatt Kvinna	5 769	8 293		5 769	
Skatt ränteinkomster		114	114	114	114
Disponibel inkomst	29 468	18 009	20 682	13 806	16 762
Inkomst per k.e.	15 348	15 525	17 829	11 901	14 450

I detta fallet får den efterlevande omställningspension i tio månader. Här redovisas dels inkomsterna direkt efter dödsfallet (med omställningspension) och ett år efter dödsfallet (utan omställningspension). Det är stora förändringar i den disponibla inkomsten efter ett år, medan det inte är stor skillnad i disponibel inkomst per konsumtionsenhet direkt efter dödsfallet.

I samtliga fall ovan är omställningspensionen densamma, 6 727 kronor. Detta beror på att alla våra typfall har garantipension till omställningspension (2,13 inkomstbasbelopp per år). För att få omställningspension över garantipension krävs i princip att man haft ett intjänande över taket hela livet.

3.2.3 Pensionärer

Beräkningar för pensionärer då den ena av makarna avlider har gjorts för tre olika kohorter, nämligen födda 1915, 1925 och 1935. Eftersom utfallet för kohorten född 1925 inte skiljer sig nämnvärt från kohorten född 1915 redovisas resultaten för kohorten född 1925 endast i bilaga 4. För varje kohort har

tre olika inkomstnivåer antagits nämligen låg, medel och hög¹⁶. I typfallen tillhör mannen och kvinnan samma inkomstkategori.

Det är viktigt att notera att i inget av exemplen för pensionärer är änkepension från avtalsförsäkringarna med i beräkningarna. Det har varit problem med att ta reda på storleken av dessa, många av dem upphör dessutom när den avlidne skulle fyllt 75 år. Det är troligt att dessa skulle öka den disponibla inkomsten för både änkor och änklingar, framför allt för höginkomsttagarna. Detta gör det svårt att utifrån exemplen bedöma om det faktiskt är så att änkor och änklingar i höginkomst kategorin får en minskad disponibel inkomst per kompensationsenhet när den ena maken avlider.

I redovisningen nedan kommer endast en fullständig beskrivning att göras för medelinkomstnivån för kohorten född 1915 respektive för kohorten född 1935. Resultaten för de övriga inkomstkategorierna sammanfattas genom en tabell över disponibel inkomst per konsumtionsenhet. I bilaga 3 och 4 redovisas de fullständiga beräkningarna för alla typfall.

¹⁶ Från Pensionssystemets årsredovisning 2001 har vi hämtat uppgifter om dessa kohorters pensioner. Uppgifterna om nedre kvartil, median och övre kvartil har vi använt som låg, medel respektive hög pension för respektive kön.

Tabell 11 Pensionärer med medelinkomst födda 1915, månadsbelopp i kronor

	<i>Båda lever</i>	<i>Änka</i>	<i>Änkling</i>
Pension man	9 612		10 165
varav ATP	7 133		7 133
Pension kvinna	4 590	5 143	
varav ATP	2 111	2 111	
Änkepension		2 853	
Summa avtalspension	1 849	422	1 427
Summa pension	16 051	8 418	11 591
Summa skatt	3 194	1 757	3 129
Bostadstillägg	115	1 749	446
Disponibel inkomst	12 972	8 410	8 909
Disponibel inkomst per k.e.	6 756	7 250	7 680

Utifrån typfallet ovan kan det konstateras att den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet ökar – för medelinkomst kategorin födda 1915 – efter att den ena maken avlidit. För kvinnan ökar folkpensionen och bostadstillägget och änkepensionen tillkommer då maken avlidit. Trots att detta leder till att skatten ökar blir den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet knappt 500 kr högre än när maken levde. För mannen kommer folkpensionen att öka vilket även medför att skatten ökar marginellt. Dessutom ökar bostadstillägget då maken avlidit. Tillsammans gör detta att den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet ökar med drygt 900 kr för mannen.

I tabellen nedan sammanfattas typfallen för alla inkomst kategorier för personer födda 1915.

Tabell 12 Disponibel inkomst per konsumtionsenhet för personer födda 1915. Olika inkomstnivåer. Månadsbelopp i kronor

	<i>Båda lever</i>	<i>Änka</i>	<i>Änkling</i>
Låg	6 423	7 061	7 317
Medel	6 756	7 250	7 680
Hög	8 428	7 821	8 827

Tabellen visar att utfallet för låginkomstgruppen liknar det som gäller för medelinkomstgruppen. Det vill säga att den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet är som lägst när båda makarna lever och att en manlig efterlevande har det högsta utfallet. Däremot blir resultaten annorlunda för paret med höga pensioner. Precis som för de övriga inkomstgrupperna är det mannen som får det högsta utfallet. Däremot kommer kvinnan att få det sämre när maken avlider, räknat som disponibel inkomst per konsumtionsenhet¹⁷, än när båda levde. Det innebär att ökningen av folkpensionen och änkepensionen inte räcker till för att behålla levnadsstandarden. Förklaringen till detta ligger dels i att marginalskatteeffekten blir relativt hög när änkepensionen tillkommer, dels i att, till skillnad från de övriga inkomstgrupperna, det inte kommer att betalas ut något bostadstillägg eftersom kvinnan har för hög inkomst. För de övriga inkomstgrupperna bidrar bostadstillägget till stor del till att det är möjligt för änkan att behålla eller öka den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet.

Nedan presenteras typfallen för personer födda 1935. Den största skillnaden i förhållande till årskullen född 1915 är att änkepensionen för denna yngre årskull är samordnad med kvinnans egen ATP. Det innebär att om kvinnan har egen ATP så kommer den att reducera änkepensionen. Det finns dock en garantiregel som innebär att summan av ankans ATP och änkepensionen minst ska uppgå till en viss andel av makarnas tidigare sammanlagda ATP. För personer födda 1935 är denna andel 50 procent. En annan skillnad i de här redovisade typfallen är att här antas att den yngre årskullen har högre pension i varje inkomstkategori (jämför inkomsterna i tabell 11 och tabell 13).

¹⁷ I konsumtionsenhetstermer så räknas två vuxna som 1,92 konsumtionsenheter och en vuxen räknas som 1,16 konsumtionsenheter.

Tabell 13 Pensionärer med medelinkomst födda 1935, månadsbelopp i kronor

	<i>Båda lever</i>	<i>Änka</i>	<i>Änkling</i>
Pension man	11 459		12 012
varav ATP	8 980		8 980
Pension kvinna	7 820	8 373	
varav ATP	5 341	5 341	
Änkepension		1 820	
Summa avtalspension	2 864	1 068	1796
Summa pension	22 143	11 260	13 808
Summa skatt	5 963	3 019	3 965
Bostadstillägg	0	595	0
Disponibel inkomst	16 180	8 837	9 843
Disponibel inkomst per k.e.	8 427	7 618	8 485

Utfallet i detta exempel kan till stor del jämföras med exemplet för höginkomstgruppen född 1915. Det är nämligen änklingen som får den högsta disponibla inkomsten per konsumtionsenhet. Skillnaden mot när båda levde är dock i detta fall marginell, 58 kr per månad. Änkan får den lägsta disponibla inkomsten per konsumtionsenhet, drygt 800 kr mindre än när båda makarna levde. Förklaringen till detta skiljer sig däremot jämfört med höginkomstfallet för årskullen född 1915. I detta exempel är det en följd av att änkepensionen reduceras mot kvinnans ATP, vilket gör att änkepensionen blir mindre än för äldre årskullar. Samtidigt är det så att i detta exempel betalas bostadstillägg ut till änkan. Detta räcker dock inte för att kompensera änkan i tillräckligt utsträckning för att hon skall nå samma disponibla inkomst per konsumtionsenhet som när båda makarna levde.

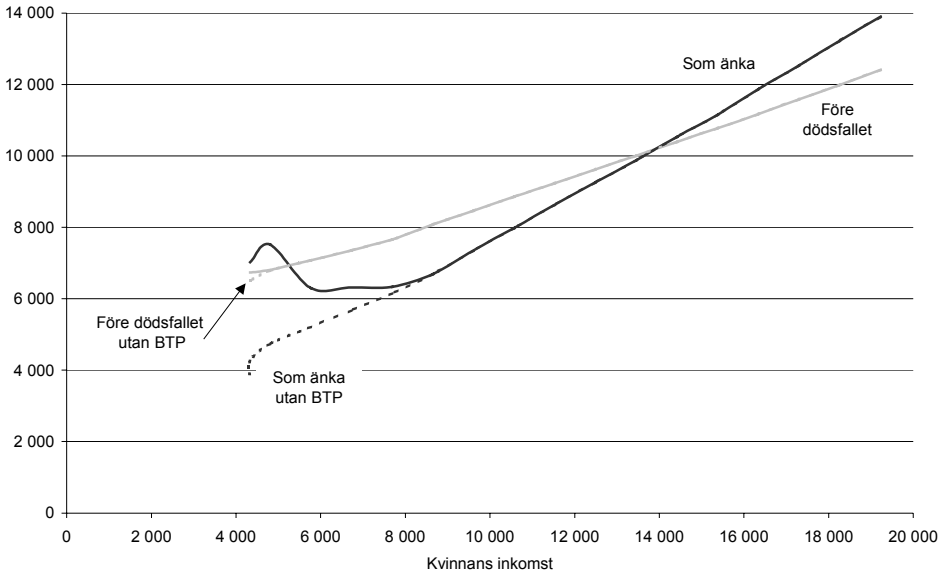
Tabell 14 **Disponibel inkomst per konsumtionsenhet för personer födda 1935. Olika inkomstnivåer. Belopp i kronor per månad**

	<i>Båda lever</i>	<i>Änka</i>	<i>Änkling</i>
Låg	6 703	7 297	7 697
Medel	8 427	7 618	8 485
Hög	10 086	8 443	9 884

I likhet med tidigare resultat visar tabellen att änklingen har en högre disponibel inkomst per konsumtionsenhet jämfört med änkan för alla inkomstkategorier. Det kan även konstateras att till skillnad från övriga typfall kommer även änklingen i höginkomst kategorin att få ett något sämre utfall än när båda makarna levde. Samtidigt kommer änkan i den inkomst kategorin att få en relativt kraftig försämring av sin disponibla inkomst per konsumtionsenhet.

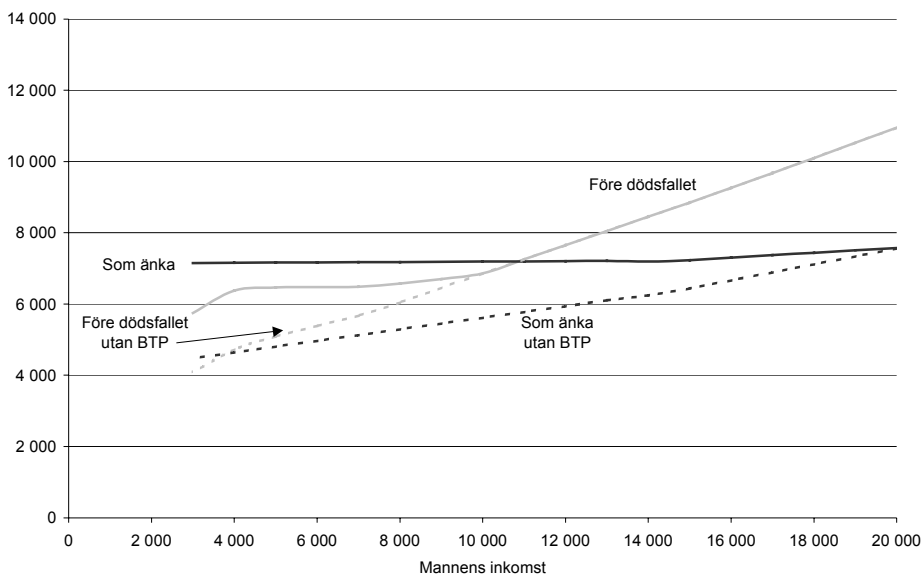
I diagrammet nedan visas vad som händer med änkans disponibla inkomst per konsumtionsenhet efter att maken avlidit jämfört med tidigare. I båda diagrammen är det typfallet för pensionärerna födda 1915 med medelpensioner. I första diagrammet är mannens pension konstant (9 612 kronor/månad) och kvinnans varierar. I det andra diagrammet är kvinnans pension konstant (4 590 kronor/månad) och mannens varierar.

Diagram 5 Disponibel inkomst per konsumtionsenhet före dödsfallet respektive som änka som funktion av kvinnans inkomst

När kvinnan har en låg eller väldigt hög egen pension får hon högre disponibel inkomst som änka än som gift. Bostadstillägget till pensionärer (BTP) förbättrar situationen i de fall kvinnans inkomst är låg. Att kvinnans disponibla inkomst vid låg pension ökar förklaras av att hon har det maximala bostadstillägget som därefter reduceras mot hennes inkomst. När mannen levde så utbetalades bara BTP då kvinnan hade lägsta pensionen.

Diagram 6 Disponibel inkomst per konsumtionsenhet före dödsfallet respektive som änka som funktion av mannens inkomst

I detta fallet är kvinnans pension konstant och den avlidne mannens pension före dödsfallet förändras. Som änka får kvinnan samma disponibla inkomst per konsumtionsenhet oavsett mannens tidigare pension och därmed hennes änkepension. Detta beror på att BTP samordnas med änkepensionen.

3.2.4 För- och nackdelar med måttet

Med typfallsberäkningar ges en uppfattning inte endast om hur väl försäkringsbehovet är tillgodosett för olika kategorier utan också om hur detta skydd fungerar i praktiken. Nackdelen med detta mått är att inte alla olika typer av hushåll kan tas med. I denna rapport görs till exempel inga beräkningar för hushåll som inte levt hela livet i Sverige eller för hushåll med stora inkomstskillnader mellan makarna. Det finns inte heller några beräkningar för situationer där till exempel en ensamstående förälder avlider.

Diskussion

Efterlevandeskyddet är den i särklass mest sammansatta försäkring som hanteras inom socialförsäkringen. Risken för försäkringsfall beror dels på demografiska förhållanden, dels på mer direkt sociala eller beteendemässiga skillnader. Den rent demografiska faktorn utgörs naturligtvis av kvinnors och mäns dödsrisker samt på skillnaden dem emellan. Vidare spelar sociala faktorer stor roll både för risken att försäkringsfall skall inträffa och för de ekonomiska följderna av att så sker. Dessa faktorer är äktenskapsfrekvens, (sambofrekvens med barn), hur många barn som föds och ålderskillnaden mellan barnen, vidare spelar – åtminstone i princip – sannolikheten för att en änka eller änklings skall gifta om sig en roll för ersättningen. Slutligen – och kanske viktigast – spelar skillnader i förvärvsfrekvens, arbetade timmar och timlön mellan män och kvinnor en mycket stor roll för hur stort behovet är av en efterlevandeskydds försäkring.

Ju större skillnaderna är mellan kvinnors och mäns dödsrisker, ju större åldersskillnaden är mellan makar och ju större inkomstskillnaderna är, desto större är behovet av efterlevandeskydd. Det omvända gäller naturligtvis också, att ju mindre skillnaderna är mellan kvinnor och män i dessa avseenden, desto mindre är behovet av efterlevandeskydd.

Den ekonomiskt helt dominerade formen av efterlevandeskydd är för närvarande änke pensionerna. Denna form av socialförsäkring har riksdagen för över 10 år sedan beslutat att avveckla, avvecklingen sker dock under en lång utfasningsperiod. Ur ett internationellt perspektiv är avsaknaden av änke pension det kanske mest avvikande inom hela den svenska socialförsäkringen. Denna avveckling har bland annat motiverats av att socialförsäkringen inte skall utformas på ett sätt som bidrar till att befästa traditionella könsroller. Tyngdpunkten i det efterlevandeskydd som stegvis efterträder det tidigare ligger på att ge ett ekonomiskt skydd till efterlevande barnfamiljer i stället för till änkor.

I föreliggande rapport har några olika mått för att mäta hur den ekonomiska situationen för efterlevande ter sig presenterats. Sammantaget visar dessa mått att det efterlevandeskydd som social- och avtalsförsäkringar tillsammans ger, inte nämnvärt sänker den ekonomiska standarden för de efterlevande. Effekten av att änke pensionen på sikt avskaffas syns dock inte i dessa mätningar. För att öka kunskapen om hur väl efterlevandeförsäkringsskyddet täcker de risker det är avsett för krävs återkommande mätningar varvid bland annat de i rapporten föreslagna måtten kommer att kunna utvecklas.

Bilaga 1: Socialförsäkringens efterlevandeskydd

Från och med den 1 januari 2003 gäller nya bestämmelser för efterlevandepension. Bestämmelserna är samlade i lagen (2000:461) om efterlevandepension och efterlevandestöd till barn (EPL) och i lagen (2000:462) om införande av lagen (2000:461) om efterlevandepension och efterlevandestöd till barn (InfEPL).

Efterlevandepension som grundar sig på dödsfall år 2003 eller senare kan betalas ut som omställningspension/förlängd omställningspension, änkepension och barnpension. Garantipension kan betalas ut som tillägg till eller ersättning för omställningspension och änkepension. Efterlevandestöd till barn kan betalas ut som tillägg till eller ersättning för barnpension

Har dödsfallet inträffat före år 2003 bedöms rätten till och beräknas efterlevandepension och efterlevandestöd till barn från och med januari 2003 enligt vad som sägs i InfEPL.

Omställningspension/förlängd omställningspension

Omställningspension är en inkomstgrundade pension som kan betalas ut till en efterlevande kvinna eller man som inte har fyllt 65 år och som stadigvarande sammanbodde med sin maka eller make vid dödsfallet, samt som vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med barn under 18 år, som en eller båda makarna hade vårdnaden om, **eller** oavbrutet hade sammanbott med maken under en tid av minst fem år fram till dödsfallet.

Med efterlevande maka eller make likställs den som, utan att vara gift vid dödsfallet, stadigvarande sammanbodde med en kvinna eller man som inte var gift och de tidigare varit gifta med varandra eller de har eller har haft barn tillsammans eller väntade barn vid dödsfallet.

Omställningspension betalas ut under 10 månader från dödsfallet. Rätten till omställningspension upphör endast när 10-månadersperioden är utgången eller tidigare om den efterlevande fyller 65 år innan dess.

Förlängd omställningspension utbetalas efter det att rätten till omställningspension har upphört. För denna förmån krävs att den efterlevande uppfyller villkoren för rätt till omställningspension samt dessutom har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 18 år som vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem.

Förlängd omställningspension betalas ut under 12 månader om det finns barn under 18 år. Förmånen betalas dock alltid ut till och med det yngsta barnets 12-årsålder. Förlängd omställningspension betalas ut längst till och med månaden före den då den efterlevande fyller 65 år. Till skillnad från omställningspension upphör rätten till förlängd omställningspension också om den efterlevande gifter om sig eller stadigvarande börjar sammanbo med någon som han eller hon har varit gift med eller har eller har haft barn med. Rätten till förlängd omställningspension upphör också om den efterlevande inte längre stadigvarande sammanbor med eller har vårdnaden om det barn som ger rätt till förmånen.

Omställningspension och förlängd omställningspension beräknas på den avlidnes efterlevandepensionsunderlag (EPU). EPU är knutet till det inkomstgrundade underlaget i det reformerade ålderspensionssystemet. Dels används de pensionsrätter den avlidne faktiskt har tjänat in till och med året före dödsfallsåret och dels antagna pensionsrätter från och med dödsfallsåret till och med det år då den avlidne skulle ha fyllt 64 år. Pensionsrätterna är omräknade med hänsyn till inkomstindex till ingången av dödsfallsåret. Om den avlidne var född 1937 eller tidigare har han eller hon inte tjänat in några pensionsrätter i det reformerade ålderspensionssystemet. EPU grundar sig då i stället på de pensionspoäng den avlidne har tillgodoräknats i tilläggs pensionssystemet. Omställningspension och förlängd omställningspension betalas ut med 55 procent per år av den avlidnes EPU.

Garantipension till omställningspension och förlängd omställningspension

Garantipension är ett grundskydd till vuxna efterlevande – en utfyllnadspension som betalas ut till den som har låg eller ingen inkomstgrundad efterlevandepension. För rätt till garantipension krävs att den efterlevande är bosatt i Sverige och uppfyller rätten till omställningspension eller förlängd omställningspension. Även efterlevande som inte är bosatta i Sverige kan få garantipension med användande av exporträtten som följer av artikel 10 förordning 1408/71.

Garantipensionen är 2,13 prisbasbelopp per år. För rätt till oavkortad garantipension krävs att den avlidne kan tillgodoräknas 40 år med försäkringstid. I annat fall minskas garantipensionen med en 40-del för varje år som saknas. Garantipensionen minskas med den omställningspension/förlängda omställningspension som betalas ut.

Änkepension

Änkepensionen enligt den nya lagstiftningen består av två delar. Dels av en del som motsvarar tilläggspension enligt AFL i dess lydelse före 2003 och dels av en del som är ett tillägg (90 %-tillägget) som ersätter det som före 2003 betalades ut som folkpension i 30-delar.

En kvinna född 1944 eller tidigare beviljas i första hand änkepension och garantipension till änkepension. Uppfyller hon inte villkoren för dessa förmåner kan hon bli beviljad omställningspension och garantipension till omställningspension under förutsättning att hon uppfyller villkoren för dessa förmåner.

En kvinna född 1945 eller senare beviljas i första hand omställningspension och garantipension till omställningspension men kan också samtidigt erhålla änkepension om hon uppfyller villkoren för denna förmån. Änkepensionen betalas ut till den del den överstiger omställningspensionen och garantipensionen. När omställningspensionen och garantipensionen upphör betalas änkepensionen ut i sin helhet.

För rätt till den del av änkepensionen som motsvarar den tidigare tilläggspensionen krävs av **en änka född 1944 eller tidigare** att hon var gift med den avlidne vid utgången av 1989 och vid dödsfallet samt att makarna varit gifta i minst fem år vid dödsfallet **och** gift sig senast den dagen mannen fyllde 60 år **eller** att makarna har barn tillsammans.

För **kvinnor födda 1945 eller senare** krävs att hon var gift med den avlidne vid utgången av 1989 och **fortlöpande** fram till dödsfallet samt att äktenskapet vid utgången av 1989 varat minst fem år och ingåtts senast den dagen mannen fyllde 60 år **eller** att makarna har barn tillsammans. Dessutom krävs att något av de två sista villkoren (äktenskap 5 år, 60 år eller barn) också är uppfyllda vid dödsfallet.

För att **kvinnor födda 1944 eller tidigare** ska ha rätt till 90 %-tillägget krävs förutom de ovan nämnda kriterierna att änkan inte har fyllt 65 år och har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år som vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem **eller** har fyllt 36 år och varit gift med den avlidne i minst fem år vid dödsfallet.

För att **kvinnor födda 1945 eller senare** ska ha rätt till 90 %-tillägget ställs samma krav som för kvinnor födda 1944 eller tidigare med tillägget att något av dessa villkor ska vara uppfyllda **såväl vid utgången av 1989 som vid dödsfallet.**

Änkepension upphör om änkan gifter om sig. Om det nya äktenskapet upplöses inom fem år ska änkepensionen utbetalas på nytt om förutsättningarna för rätt till förmånen fortfarande föreligger.

För **kvinnor födda 1944 eller tidigare** är änkepensionen 40 procent, eller om det finns barn som har rätt till barnpension 35 procent, av hel förtidspension, beräknad enligt AFL i dess lydelse före 2003, som den avlidne skulle haft rätt till om dessa bestämmelser fortfarande gällt och om rätt till sådan pension i sådant fall hade funnits vid dödsfallet. Om den avlidne hade fyllt 65 år och uppbar inkomstgrundad ålderspension eller var berättigad till sådan pension är änkepensionen i stället 40 respektive 35 procent av denna pension beräknad på visst sätt enligt LIP. Till detta kommer det s.k. 90 %-tillägget som består av 90 procent av det för dödsfallsåret gällande prisbasbeloppet.

För **kvinnor födda 1945 eller senare** beräknas änkepensionen som om mannen hade avlidit 1989. Änkepensionen beräknas således på mannens antal tillgodoräknade år med pensionspoäng till och med år 1989.

Garantipension till änkepension

Garantipension är ett grundskydd till vuxna efterlevande – en utfyllnadspension som betalas ut till den som har låg eller ingen änkepension. Grundförutsättningarna för rätt till garantipension är att änkan är född 1944 eller tidigare, inte har fyllt 65 år och är bosatt i Sverige. Även en änka som inte är bosatt i Sverige kan få garantipension med användande av exporträtten som följer av artikel 10 förordning 1408/71. Vidare krävs för rätt till garantipension att änkan vid utgången av 1989 och vid dödsfallet var gift med den avlidne och hade vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år som vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan **eller** att änkan hade fyllt 36 år och varit gift med den avlidne i minst fem år vid dödsfallet.

En änka född 1945 eller senare kan vid dödsfall 2003 eller senare inte beviljas garantipension till änkepension.

Garantipensionen är 2,13 prisbasbelopp per år. För rätt till oavkortad garantipension krävs att den avlidne kan tillgodoräknas 40 år med försäkringstid. I annat fall minskas garantipensionen med en 40-del för varje år som saknas. Garantipensionen minskas också med den änkepension som betalas ut. Det förekommer fall där änkan är berättigad till garantipension till änkepension men inte till änkepension utan i stället får omställningspension. I dessa fall ska omställningspensionen i stället minska garantipensionen.

Barnpension

Barnpension utbetalas till ett barn som inte har fyllt 18 år och vars ena eller båda föräldrar har avlidit. Efter fyllda 18 år kan barnet fortfarande var berättigad till barnpension under förutsättning att barnet bedriver studier som berättigar till förlängt barnbidrag eller studiehjälp. Barnpensionen kan då längst betalas ut till och med juni månad det år barnet fyller 20 år.

Barnpension beräknas på den avlidnes efterlevandepensionsunderlag (EPU). Se närmare om EPU under avsnittet om omställningspension och förlängd omställningspension. För ett barn som inte har fyllt 12 år betalas barnpension ut med 35 procent av den avlidnes EPU. Finns det fler barnpensionsberättigade barn till den avlidne ökar procenttalet med 25 för varje ytterligare barn och barnen delar det sammanlagda beloppet lika. För barn som har fyllt 12 år utbetalas barnpension med 30 procent av den avlidnes EPU. Finns det fler barnpensionsberättigade barn till den avlidne ökar procenttalet med 20 för varje ytterligare barn och barnen delar det sammanlagda beloppet lika. Har barnets båda föräldrar avlidit betalas barnpension ut, oavsett ålder, med 35 procent av EPU efter respektive förälder. Finns fler barnpensionsberättigade barn till den avlidne ökas procenttalet med 25 för varje ytterligare barn och barnen delar det sammanlagda beloppet lika. De sammanlagda barnpensionerna får aldrig överstiga det beräknade EPU (100 %).

Efterlevandestöd till barn

Efterlevandestöd till barn är ett grundskydd till efterlevande barn – en utfyllnadspension som betalas ut till den som har låg eller ingen barnpension. För rätt till efterlevandestöd till barn krävs att den efterlevande är bosatt i Sverige och uppfyller rätten till barnpension. Även barn som inte är bosatta i Sverige kan få efterlevandestöd med användande av exporträtten som följer av artikel 10 förordning 1408/71.

Efterlevandestöd till barn är 40 procent av prisbasbeloppet per år. Efterlevandestödet till barn minskas med den barnpension som betalas ut. Har barnets båda föräldrar avlidit betalas efterlevandestöd till barn ut med 40 procent av prisbasbeloppet efter vardera föräldern.

Bilaga 2: Beräkning av efterlevandeskydd för barnfamiljer

Omställningspension

Omställningspensionen motsvarar 55 procent av *efterlevandepensionsunderlaget*. Om detta belopp är mindre än garantibeloppet som är 80 727 kr (2,13 prisbasbelopp) kommer garantibeloppet att utbetalas. *Efterlevandepensionsunderlaget* beräknas genom att summera den faktiska pensionsbehållningen (beräknad på 18,5 procent av pensionsunderlaget) som den avlidne hade vid dödsfallet och en fiktiv pensionsbehållning beräknad på en *antagandeinkomst*. Antagandeinkomsten beräknas utifrån den genomsnittliga inkomsten för tre av de fem senaste inkomståren. Vid beräkningen av den genomsnittliga inkomsten undantas åren med den högsta respektive den lägsta inkomsten.

Exemplet nedan beskriver hur beräkningen av omställningspensionen är gjord för ett av typfallen i rapporten. Typfallet motsvarar en barnfamilj med medelinkomster och där kvinnan avlider.

Först beräknar vi antagandeinkomsten. Eftersom inkomsterna är lika stora för alla år (efter uppräknig med inkomstindex) i våra typfall kan vi använda oss av inkomsten under året före dödsfallet. Denna inkomst är i typfallet 218 492 kr. För att beräkna den fiktiva pensionsbehållningen multipliceras denna inkomst med antalet år kvar tills personen skulle ha fyllt 65 år. I vårt exempel hade kvinnan 27 år kvar till 65-årsdagen. Den fiktiva pensionsbehållningen utgörs sedan av 18,5 procent av den produkten. Den *fiktiva* pensionsbehållningen blir då 1 091 368 kr ($0,185 * 218\,492 * 27$).

Den *faktiska* pensionsbehållningen (omräknat till 18,5 av pensionsunderlaget) för personen år 2002 var 546 763 kr.

För att kunna beräkna efterlevandepensionsunderlaget måste även delningstalet för de som fyller 65 år samma år som personen har avlidit tas fram. I detta fall är delningstalet 15,48. Det innebär att efterlevandepensionsunderlaget blir 1 058 222 kr ($(546\,763 + 1\,091\,368) / 15,48$).

Omställningspensionen i detta fall blir 58 202 kr per år ($0,55 * 1\,058\,222$) eller 4 850 kr per månad. Detta belopp är dock mindre än garantibeloppet som är 80 727 kr per år ($2,13 * 37\,900$) eller 6 727 kr per månad.

Sammanställning av beräkningen:

Antagandeinkomst	218 492 kr/år
Fiktiv pensionsbehållning	1 091 368 kr
Faktisk pensionsbehållning 2002	546 763 kr
Efterlevandepensionsunderlaget	105 822 kr
Omställningspension	58 202 kr/år (4 850 kr/mån)
Garantibelopp	80 727 kr/år (6 727 kr/mån)

På omställningspension till efterlevande betalas ingen pensionsavgift, vilket gör att skatten blir något lägre än den vanliga inkomstskatten.

Barnpension

För barn under 12 år utgör barnpensionen 35 procent av den avlidne förälderns efterlevandepensionsunderlag. Finns det fler barn ökar barnpensionen med 25 procent av efterlevandepensionsunderlaget per barn. Barnpensionen för de olika barnen slås ihop och delas sedan lika mellan barnen. I typfallen har familjen två barn som är 5 år respektive 7 år. Det innebär att varje barn får 30 procent $((35 + 25) / 2)$ av efterlevandepensionsunderlaget. Om samma typfall som ovan används kommer barnpensionen att bli 2 646 kr $((0,3 * 105 822) / 12)$ per barn och månad.

När det yngsta barnet fyller tolv år kommer barnpensionen att minska. För det första barnet blir beloppet i stället 30 procent av efterlevandepensionsunderlaget och för det andra blir beloppet 25 procent. I en familj med två barn kommer då varje barn att få 27,5 procent av efterlevandepensionsunderlaget.

En del av barnpensionen är skattefri. Den skattefria delen uppgår till 40 procent av ett prisbasbelopp, dvs. 1 263 kr per månad år 2002 $((0,4 * 37 900) / 12)$. Resterande del beskattas som vanlig ”barninkomst”.

Efterlevandeskydd från avtalsförsäkring

Reglerna för efterlevandepension skiljer sig åt för de olika avtalsområdena, vilket finns beskrivet i rapporten. I typfallet ovan är kvinnan som avlider kommunalanställd, vilket innebär att efterlevandeskyddet uppgår till 15 procent av inkomsten som är 18 208 kr/månad. Efterlevandeskyddet från avtalsförsäkringen blir då 2 731 kr per månad. Efterlevandeskyddet från avtalsförsäkringen är inte pensionsgrundande. Till varje barn betalas dessutom ett efterlevande

skydd motsvarande 10 procent av inkomsten ut, dvs. 1 821 kr/månad per barn. Totalt blir efterlevandeskyddet från avtalsförsäkringen 6 373 kr/månad.

Tjänstegrupplivförsäkring (TGL)

Även reglerna för beräkning av denna försäkring framgår av huvudrapporten. För alla typfall som baseras på barnfamiljer i huvudrapporten kommer tjänstegrupplivförsäkringen att utbetalas med 10 prisbasbelopp, dvs. 379 000 kr. Det kan dock var värt att påminna om att vi antar att detta engångsbelopp som betalas ut görs om till en annuitet över tio år.

Årsbeloppet beräknas enligt följande :

$$379\,000 * (1,03^{10} * 0,03) / (1,03^{10} - 1) = 44\,430$$

Detta innebär att med en årsränta satt till tre procent kommer månadsbeloppet från TGL att uppgå till 3 702 kr.

Skatt på lön och pensioner

För skatteberäkningen har vi utgått från skatten i mediankommunen (rangordnat efter skattesats), vilket innebär att vi använder skattetablell 32. Vid beräkningen av skatten för efterlevande måste de olika inkomsterna skiljas åt. Förvärvsinkomsten kommer att beskattas som vanligt inkomst. Däremot är omställningspensionen, barnpensionen och efterlevandeskyddet från avtalsförsäkringen inte pensionsgrundande. Det innebär att skatteuttaget blir lägre för dessa inkomster. Dessutom är en del av barnpensionen helt skattefri. Nedan visas hur skatten har beräknats dels för änklings, dels för barnen.

Skatt änklings

Förvärvsinkomst	20 985 kr
Summa icke pensionsgrundande inkomster	9 458 kr
Summa skattepliktiga inkomster	30 443 kr

Skattetablellerna har två kolumner, en för inkomster där allmän pensionsavgift betalas och en för inkomster utan allmän pensionsavgift. Som utgångspunkt för beräkningen har vi jämfört skatten i båda kolumnerna för hela beloppet. Skatten med pensionsavgift är 11 100 kr och utan pensionsavgift 10 880 kr (30 443 kr). Därefter har vi gjort samma jämförelse för förvärvsinkomsten. De olika skattesatserna för den inkomsten är 6 687 kr med pensionsavgift och 6 438 kr utan pensionsavgift. Skillnaden mellan dessa belopp

är 249 kr (6 687 – 6 438). Denna skillnad läggs sedan till skatten utan pensionsavgift för totalbeloppet. Den totala skatten som ska betalas blir då 11 129 kr (10 880 + 249).¹⁸ Inkomsten efter skatt för änklungen blir då 19 314 kr/månad.

Skatt barn

Som tidigare nämnts är en del av barnpensionen från det offentliga skattefri. Denna del uppgår till 1 263 kr/månad per barn. De skattepliktiga inkomsterna uppgår till 3 203 kr/månad, varav efterlevandepension från avtalsförsäkringen uppgår till 1 821 kr/månad. Skatten blir, enligt kolumnen för inkomster som det inte betalas allmän pensionsavgift för, 664 kr/månad. Den totala inkomsten för varje barn blir alltså 3 802 kr/månad (1 263 + 3 203 – 664). Totalt för barnen blir alltså inkomsten efter skatt 7 604 kr.

Skatt TGL

Skatt skall även betalas för den inkomstränta som uppkommer för tjänstegrupplivförsäkringen. Första året har vi beräknat att räntan baseras på den totala utbetalningen.¹⁹ Räntan första året uppgår till 11 370 kr (379 000 * 0,03). Skatten blir alltså 3 411 kr (11 370 * 0,3) eller 284 kr/månad.

¹⁸ Detta belopp är något förvånande eftersom det överstiger skatten som skulle betalats om hela inkomsten beskattades med allmän pensionsavgift. Samtidigt kan det konstateras att skillnaderna i skatt är väldigt små och kommer inte att påverka resultaten i någon större utsträckning.

¹⁹ Detta är en liten överskattning då kapitalet även minskar under året på grund av månatliga utbetalningar.

Disponibel inkomst

Den disponibla inkomsten blir alltså enligt följande.

Änklingens inkomster	30 443 kr
Barnens inkomster	8 932 kr
Barnbidrag (skattefritt)	1 900 kr
TGL	3 702 kr
Summa inkomster	44 977 kr
Skatt änkring	11 129 kr
Skatt barn	1 328 kr
Skatt TGL	284 kr
Summa skatt	12 741 kr
Disponibel inkomst	32 236 kr

Disponibel inkomst per konsumtionsenhet

Den disponibla inkomsten delas med antalet konsumtionsenheter som uppgår till 2,48 (1,16 + 0,66 + 0,66). Det innebär att den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet uppgår till 12 998 kr/månad (32 236 / 2,48).

Bilaga 3: Beräkning av efterlevandeskydd för pensionärer

I denna bilaga redogörs för tillvägagångssättet vid beräkningarna för pensionärstypfallen. I beräkningarna har vi använt oss av prisbasbeloppet för 2002, vilket är 37 900 kr. Det innebär att hel folkpension blir 2 479 kr för gifta och 3 032 kr för ogifta. Det högsta pensionstillskottet blir 1 797 kr ($0,569 * 37\,900$).

Änkepension

För kohorterna födda före 1929 är änkepensionen 40 procent av den avlidne mannens ATP. Vid beräkning av änkepensionen för kohorten född 1935 ska samordning göras med änkans egen ATP. Om änkan inte har någon ATP kommer änkepensionen att vara 40 procent av mannens ATP även för kohorten född 1935. När änkan har ATP kommer änkepensionen att reduceras krona för krona ned till en garantinivå. För kohorten född 1935 är garantinivån 50 procent av summan av änkans och den avlidne mannens ATP.

Exempel: Änkepensionsberäkning för kohort född 1935

Mannens ATP	96 000 kr
Änkans ATP	36 000 kr
Oreducerad änkepension	38 400 kr ($0,4 * 96\,000$)
Änkepension utan garantiregel	2 400 kr ($38\,400 - 36\,000$)
Garantiregel	66 000 kr ($0,5 * (96\,000 + 36\,000)$)
Utbetald änkepension	30 000 kr ($66\,000 - 36\,000$)

I exemplet ovan kommer änkepensionen att betalas ut genom garantiregeln.

Avtalspension

I beräkningarna har enligt antagen schablon avtalspensionen beräknats som 20 procent av ATP.

Bostadstillägg till pensionärer

Utöver bostadstillägg för pensionärer kan även särskilt bostadstillägg till pensionärer och kommunalt kompletteringsbelopp betalas ut. I beräkningarna

har vi endast tagit hänsyn till bostadstillägget för pensionärer. Bostadstillägget till pensionärer är maximalt 91 procent av bostadskostnaden av den del som inte överstiger 4 500 kr per år. I våra typfall har vi antagit en hyra på 3 500 kr per månad vilket gör att det högsta bostadstillägg som kan betalas ut i våra typfall är 3 185 kr per månad.

För att kunna beräkna bostadstillägget måste även hänsyn tas till att vissa inkomster minskar bostadstillägget. I våra typfall utgörs dessa inkomster av ATP, änkepension och avtalspension.²⁰ För ATP och änkepensionen räknas endast den del som inte har minskat pensionstillskottet som inkomst. Exemplet nedan beskriver hur årsinkomsten som minskar bostadstillägget fastställs för en änka.

ATP	42 000 kr
Änkepension	30 000 kr
Summa ATP och änkepension	72 000 kr

Avdrag för reducering av pensionstillskott	-21 565 kr (0,569 * 37 900)
--	-----------------------------

Avtalspension	8 400 kr
---------------	----------

Beräknad årsinkomst som minskar bostadstillägg	58 835 kr (72 000 – 21 565 + 8 400)
--	-------------------------------------

Denna årsinkomst ligger till grund för det inkomstavdrag som ska göras på bostadstillägget. Inkomstavdraget är 40 procent av den framräknade årsinkomsten upp till 1,5 prisbasbelopp (56 850 kr) och för inkomster därutöver är inkomstavdraget 45 procent. Det innebär följande i vårt exempel.

Inkomstavdrag för bostadstillägg	23 633 kr
	(0,4 * 56 850 + 0,45 * (58 835 – 56 850))

Eftersom det maximalt möjliga bostadstillägget i våra typfall är 38 220 kr/år blir det utbetalade bostadstillägget 14 587 kr (38 220 – 23 633).

²⁰ Även kapitalförmögenhet minskar bostadstillägget. Vi har dock antagit att typfallen inte har någon förmögenhet.

Skatt

Skatten är hämtad från skattetabell 32 för pensionärer. I den tabellen skiljer sig skatten åt om pensionären är gift eller ogift.

Disponibel inkomst

Den disponibla inkomsten beräknas genom:

Summa offentlig pension, eventuell änkepension och avtalspension.

– Skatt

+ Bostadstillägg för pensionärer

= Disponibel inkomst.

Disponibel inkomst per konsumtionsenhet

Den disponibla inkomsten delas med antalet konsumtionsenheter. När båda lever tillsammans blir antalet konsumtionsenheter 1,92 (1,16 + 0,76) och för änka/änkling 1,16.

Bilaga 4: Beräkningar av typfallen för pensionärer

<i>Födelseår 1915</i>	<i>Låga inkomster</i>			<i>Medelinkomster</i>			<i>Höga inkomster</i>		
	<i>Båda lever</i>	<i>Änkling</i>	<i>Änka</i>	<i>Båda lever</i>	<i>Änkling</i>	<i>Änka</i>	<i>Båda lever</i>	<i>Änkling</i>	<i>Änka</i>
Pension Man	7 927	8 480	.	9 612	10 165	.	11 973	12 526	.
Pension Kvinna	4 276	.	3 032	4 590	.	5 143	7 289	.	7 842
Varav ATP M	5 448	5 448	.	7 133	7 133	.	9 494	9 494	.
Varav ATP K	0	.	0	2 111	.	2 111	4 810	.	4 810
Änkepension	.	.	2 179	.	.	2 853	.	.	3 797
Avtalspension M	1 090	1 090	.	1 427	1 427	.	1 899	1 899	.
Avtalspension K	0	.	0	422	.	422	962	.	962
Summa Pension M	9 017	9 569	.	11 039	11 591	.	13 872	14 424	.
Summa Pension K	4 276	.	5 211	5 012	.	8 418	8 251	.	12 601
Skatt Man	2 250	2 370	0	2 949	3 129	0	3 965	4 185	0
Skatt Kvinna	0	0	53	245	0	1 757	1 976	0	3 529
Bostadstillägg	1 289	1 289	3 032	115	446	1 749	0	0	0
Disponibel inkomst	12 332	8 488	8 190	12 972	8 909	8 410	16 182	10 239	9 072
Disponibel inkomst/k.e.	6 423	7 317	7 061	6 756	7 680	7 250	8 428	8 827	7 821

Födelseår 1925	<i>Låga inkomster</i>			<i>Medelinkomster</i>			<i>Höga inkomster</i>		
	<i>Båda lever</i>	<i>Änkling</i>	<i>Änka</i>	<i>Båda lever</i>	<i>Änkling</i>	<i>Änka</i>	<i>Båda lever</i>	<i>Änkling</i>	<i>Änka</i>
Pension Man	9 100	9 653	.	10 800	11 353	.	13 240	13 793	.
Pension Kvinna	4 276	.	3 032	5 655	.	6 208	8 302	.	8 855
Varav ATP M	6 621	6 621	.	8 321	8 321	.	10 761	10 761	.
Varav ATP K	0	.	0	3 176	.	3 176	5 823	.	5 823
Änkepension	.	.	3 640	.	.	4 320	.	.	5 296
Avtalspension M	1 324	1 324	.	1 664	1 664	.	2 152	2 152	.
Avtalspension K	0	.	0	635	.	635	1 165	.	1 165
Summa Pension M	10 424	10 977	.	12 464	13 017	.	15 392	15 945	.
Summa Pension K	4 276	.	6 672	6 290	.	11 163	9 467	.	15 315
Skatt Man	2 738	2 914	0	3 457	3 675	0	4 511	4 731	0
Skatt Kvinna+Änke	0	0	824	912	0	2 984	2 389	0	4 511
Bostadstillägg	723	723	2 448	0	0	639	0	0	0
Disponibel inkomst	12 685	8 786	8 296	14 385	9 342	8 818	17 959	11 214	10 804
Disponibel inkomst/k.e.	6 607	7 574	7 152	7 492	8 053	7 602	9 353	9 667	9 314

Födelseår 1935	<i>Låga inkomster</i>			<i>Medel inkomster</i>			<i>Höga inkomster</i>		
	<i>Båda lever</i>	<i>Änk-ling</i>	<i>Änka</i>	<i>Båda lever</i>	<i>Änk-ling</i>	<i>Änka</i>	<i>Båda lever</i>	<i>Änk-ling</i>	<i>Änka</i>
Pension Man	9 805	10 358	.	11 459	12 012	.	13 540	14 093	.
Pension Kvinna	4 276	.	3 032	7 820	.	8 373	9 851	.	10 404
Varav ATP M	7 326	7 326	.	8 980	8 980	.	11 061	11 061	.
Varav ATP K	0	.	0	5 341	.	5 341	7 372	.	7 372
Änkepension	.	.	3 922	.	.	1 820	.	.	1 845
Avtalspension M	1 465	1 465	.	1 796	1 796	.	2 212	2 212	.
Avtalspension K	0	.	0	1 068	.	1 068	1 474	.	1 474
Summa Pension M	11 270	11 823	.	13 255	13 808	.	15 752	16 305	.
Summa Pension K	4 276	.	6 954	8 888	.	11 260	11 325	.	13 723
Skatt Man	3 019	3 237	0	3 747	3 965	0	4 657	4 839	0
Skatt Kvinna+Änke		0	824	2 216	0	3 019	3 055	0	3 929
Bostadstillägg	342	342	2 335	0	0	595	0	0	0
Disponibel inkomst	12 870	8 928	8 465	16 180	9 843	8 837	19 365	11 466	9 794
Disponibel inkomst/k.e.	6 703	7 697	7 297	8 427	8 485	7 618	10 086	9 884	8 443

Ekonomisk standard för efterlevande

I samband med ett dödsfall för en familjeförsörjare förändras bland annat de ekonomiska villkoren för de efterlevande i hushållet. Det ekonomiska skyddet för de efterlevande kan betalas ut från socialförsäkringen, avtalsförsäkringar och privata försäkringar. I denna rapport presenteras två metoder för att kunna studera hur den ekonomiska situationen förändras vid ett dödsfall. Beräkningar med hjälp av dessa metoder presenteras för olika typer av hushåll.

Resultaten visar att det sammanlagda skyddet från socialförsäkringen och avtalsförsäkringarna är starkast för barnfamiljer med småbarn. Par utan barn under 18 år har lågt efterlevandeskydd från socialförsäkringen. För personer över 65 år har endast kvinnor ett efterlevandeskydd inom det offentliga systemet. Detta skydd är bättre för äldre kohorter än yngre.